

ТОПОНИМИТЕ ВО МАКЕДОНСКАТА ФРАЗЕОЛОГИЈА

Катерина Велјановска
Биљана Мирчевска-Бошева

Филолошки факултет „Блаже Конески“, Универзитет
„Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

Фраземите со сопствени именки претставуваат значаен сегмент од општиот фразеолошки фонд на секој јазик. Доколку ги додадеме и единиците од разговорниот стил и од дијалектите – бројот на единици станува значително поголем.

Овој вид фраземи се посебно интересни за истражување, пред сè поради нивната индивидуалност која ги прави неповторливи и тешки за превод. Тука (ако ги исклучиме интернационализмите или компонентите поврзани со различни сижеа од Библијата, митологијата и сл.) посебно доаѓа до израз националната специфика за разлика од фраземите со соматска компонента каде лесно се наоѓаат паралели кај сродните јазици.

Спецификата на сопствените именки во фразеологијата најдобро може да се сфати преку класичната опозиција „сопствена именка – општа именка“. Станувајќи дел од фразема, сопствената именка ја губи врската со конкретното лице или објект, престанува да биде симбол за единечност и започнува да исполнува функција на општа именка (Гардинер 1954, Охштат 1974).

Во таа насока е и мислењето на Суперанскаја (1973: 106 – 107) која тврди:

„преминувањето на сопствената именка во општа толку длабоко навлегува во суштината на лескичката единица, ја менува нејзината морфолошка, синтаксичка и лексичка валентност што идентичните сопствени и општи именки може да се сметаат за различни зборови, хононими.“

Во овој труд решивме да се задржиме на топонимите како еден значаен дел од ономастиката.

Топонимите претставуваат обемен лексички фонд составен не само од зборови од современата етапа на развојот на јазикот, туку и петрифицирани елементи на јазиците што порано се зборувале на таа територија.

Имињата имаат практична цел за ориентација на човекот во природата. Тие означуваат географско-физички особености на теренот (состав, големина, форма, боја и сл.) или специфики на животот и дејноста на месното население (стопанска активност, народни обичаи, верувања, сопственост и сл.). Тие се ориентири во просторот, го идентификуваат и го диференцираат од другите. Постојат и микротопоними како дел од фолклорот на секој јазик со долга традиција. Тие се најбројни неофицијални неподвижни јазични споменици и се територијално ограничени.

На територијата на денешна Македонија живееле разни племиња кои оставиле свои траги во топонимијата. Кога дошле Словените на овие простори наишле на организирани населби како Скупи, Стоби, Хераклеја, Лихнидос. Тие или се населиле во нив или основале нови населби. Сите имале мотив зошто да останат, а не да водат номадски живот: погодности за развој на сточарство, земјоделство или покрај крепости, крстосници и сл. Затечените имиња на места или фонетски ги адаптирале, или ги приспособиле според народната етимологија, поретко ги преведувале, или не воделе сметка за старите називи и местата ги нарекувале на својот јазик. (SOe 2003: 83).

Речиси 90% од македонската топонимија е од словенско потекло, но не смее да се занемарат супстратните (предсловенски, предгрчки и предримски) називи, адстратни (грчки, римски и од другите балкански јазици) и суперстратни (главно турски, а во најновиот слој и албански) елементи (Илиевски 1988: 408). Топонимите од туѓо потекло со текот на времето сосема се адаптирале на македонскиот јазик и не се чувствуваат како туѓи имиња, туку претставуваат интегрален дел на македонскиот онимиски систем.

Како најстари зборови тие ја покажувале врската на човекот со природата. Првите топоними биле апелативи од различни сфери на животот и дејноста на човекот. За нив се употребува називот топографски имиња (*nomina topographica*): Брод, Бразда, Вруток и сл., од флората и фауната: Брест, Орел. Во наредната етапа се појавуваат имиња на места кои во основата имаат лично име (*nomina posesiva*): Рашче и *nomina patronimica* од имиња на група луѓе Градовци, *nomina agentis* Оризари, Грнчари, *nomina cultura* Манастир, Чифлик, Банско.

Имајќи ја предвид обемноста на темата, за оваа цел решивме да се ограничиме само на фраземите кои во својот состав содржат компонента

топоним и тие ќе бидат разгледувани како во нивната основна форма, така и во изведените придавки од овие топоними. Изразите од типот *новиот свет*, *црниот континент*, *зелениот остров*, *големото јаболко*, *вечниот град*, др. кои по својата содржина асоцираат на топоним не се вклучени во истражувањето.

Во првата група, топонимите од туѓо потекло, главно станува збор за фраземи во чија основа стои сопствена именка поврзана со познати митолошки, религиозни, литературни сижеа или именка која изразува добро познати историски факти или места. Таквите фраземи настануваат по пат на имплицирање на поголем контекст во помал т.е. по пат на концентрација на цела приказна во само еден збор. Нив дополнително ги поделивме врз основа на главната компонента, и тоа:

а. ојконими

- *во Вавилон е* со значење 1. Во место каде што луѓето не се разбираат зашто зборуваат на разни јазици. 2. Во место каде што владее општо безредие. Со истото значење се користи и изразот *кула вавилонска*.
- *Рим не е создаден во еден ден* со значење 'за големите работи е потребно многу време'.

Овие топоними влегуваат во составот на изрази кои се географски поограничени, на пр.:

- *Јава на коњ до Рим и назад* со значење 'презема дејство само за да се покаже дека е некој и нешто'.

Пр. *Знаете, има повеќе видови патештвеници. Мнозинството, се разбира, се површни. Патуваат заради престижност во општеството [...] Многумина од нив, како што би рекол Монтењ, **јаваат на коњи до Рим и назад**.* (ФРМЈ).

- *сите патишта водат до Рим* е средновековна пословица во која се истакнува Рим како центар на светот.
- *Солунски диреци (жарг.)* со значење 'дебели женски нозе'.
- *Во Солуна грош сомуна, ама до Солуна сто сомуна* со значење 'додека одиш каде што е поевтино, ќе потрошиш многу пари'.
- *со прашање до Стамбол се стигнува* со значење 'кога не го знаеш патот до некаде, со прашување ќе стигнеш'.
- *Дома седам, ама Стамбол шетам* со значење 'иако седи дома сè знае, се вели за некој што се прави дека сè знае'.

б. хрематоним

- *Тоа е Алкатраз/Бастилја* се употребуваат најчесто во јазикот на средношколската младина кои така ги нарекуваат зградите на своите училишта по аналогија со називите на познатите затвори.

в. природен хороним

-
- *Ја откри Америка* со значење 1. Откри нешто значајно, дотогаш непознато, 2. (ирон.) претстави како ново нешто што е одамна познато. Пр. *Тоа беше за мене едно огромно откритие. Како Америка да сум ја открил. Јас бев неверојатно возбуден.* (ФРМЈ)
Пр. *Им се чини отповтур ја откриле Америка, го фатиле Господа за брада.* (ФРМЈ)
  - *вујче од Америка* (разг.) 1. Немам вујче од Америка 'нема кој финансиски да ми помогне' 2. Дојде вујче од Америка 'кога некој близок се враќа од пат и очекуваш подароци'.
  - *тета од Америка* со значење 'месечен циклус'.
  - *како од Тунгузија во Тунгузија/дури до Тунгузија.* Во значењето на овие изрази пресудна е далечината на земјата Тунгузија (денешна Евенкија, округ во Краснојарскиот крај). Се употребуваат за означување на нешто многу далеку.
  - *Сибир/Камчатка/сибирски студ* со значење 'многу студена зима'.
  - *Таму е Катанга* со значење 'неред, хаос'. Мотивацијата доаѓа од немирите во областа Катанга во Белгиски Конго, денешен Заир.
  - г. административен хороним
  - *Сè му е рамно, оттука до Косово* се вели за многу флегматичен човек.
  - *гладна Русија* со значење 'многу гладен'.
  - *фин како од Финска да е* (ирон.) со значење 'многу е фин'.
  - *Швајцарски часовник е* со значење 'многу е точен'.
  - Пр. *Па добро, така нека биде. Требаше и јас еднаш да задоцнам да не помислат луѓето дека сум швајцарски часовник* (ФРМЈ).
  - д. космоним
  - *Како да паднал од Марс* со значење: 1. Многу е изненаден од нешто (обично општопознато) неочекувано за него, 2. Сосем е наивен и не ја познава реалната ситуација.
  - Пр. *Сите зјапаат во тебе, како од Марс да си паднал. Ти го перат умот.* (ФРМЈ)
  - ѓ. хидроним
  - *го мина Рубикон* со значење 'стори решителен чекор, нема враќање'.

Во втората група ги ставивме единиците кои имаат компонента топоним која потекнува од македонско тло.

а. хидроним

- *Вардар не ме пере* со значење 'кога некој нема да ја заврши баш најдобро некоја работа, туку напротив, ќе влезе во голем долг или некоја слична неволја'.
- *Многу вода ќе протече по Вардар* со значење 'многу време ќе помине'.
- *Го однесе матен Вардар* со значење 'пропадна'.

Пр. *Срамота е, ние сме возрасни луѓе, со синови, со черки, со внуци [...]*
Ако разберат, матен Вардар ќе нè однесе дури до Солун (ФРМЈ).

– *матен како Вардар* се користи за карактеризирање на некој кој не е сосема нормален.

– *Се тресе како мачка (фрлена во Дрим) на Василица* со значење 'се тресе силно, неконтролирано, многу се плаши'.

Пр. *Тој пролетен ден, на Благуна Дабовјанска душата и се тресеше како мачка фрлена во Дрим на Василица, такви студои ја мрзнеа ткајачката* (ФРМЈ).

– *Го носи матна Марица* – со значење 'го води самиот живот каде што сака'.

Пр. *И нас нè понесе матна Марица. Нека тера. И ние имаме право да сркнеме од оваа, новава чорба. Млади сме уште* (ФРМЈ).

б. ојконим

– *Во Прилеп мајмун не игра* (шег.) со значење 'тоа овде не може да помине, умен човек тешко можеш да излажеш'.

– *Зрел е за Бардовци* (жарг.) со значење 'луд е, ненормален е'.

– *За во Бардовци е/за во Демир Хисар е* со значење 'полуден е'. Овие изрази се мотивирани од местата во кои има болница за душевноболни, лудница.

Пр. *Ложин: Јас реков неморална! Не, не, туку ненормална.*

Киџурка: Значи, според тебе јас сум ојдена и сум за Бардовци (ФРМЈ).

– *фати Бислим* – со значење 'се изгуби без трага и глас'.

– *Којче/Којчо од Коњари* (со куцото магаре) – со значење 'не се знае кој' (се употребува како одговор на прашањето **кој** кога прашаниот не сака да одговори или не го знае одговорот).

Пр. *Ами кој ти насади таков полог, вели Ковилка Пачевска. – Којче од Коњари, вели Варвара.* (ФРМЈ).

Александра: Кој рече? Тодор Биков: Којко од Габрово, Коле од Колешино, Ангел од Ангелци. (ФРМЈ)

Среќаваме и фразеологизми со измислен топоним, т.е. единици во чија основа лежи сопствена именка добиена по пат на каламбур или јазична шега. Таквите именки се намерно содржински блиски до општата именка или од придавката од која се мотивирани. Ономастичката функција на таквото име е чисто формална бидејќи врската со сопствената именка е фиктивна.

– *Земја Дембелија* со значење 'земја на мрзеливи луѓе каде што никој ништо не работи'.

– *Во Кушкундалево.* Кушкундалево е име на село во кое според приказната живеат самовилите. Овој израз може да значи 'никаде' или пак тој

што го кажува не сака да ја открие својата вистинска намера, односно вистината за своето движење. Најчесто се употребува како одговор на прашањето: Каде беше?

- *Во Свирипичино/од Свирипичино*. Израз кој се употребува за означување на некое далечно, тотално небитно и заборавено место.

На крајот, од анализата на примерите, може да се заклучи дека фразеолошките изрази како жива јазична материја долго време опстојуваат во јазикот, голем број од нив се општопознати и прифатени од страна на сите зборувачи на јазикот, други се ограничени во својата употреба во одредени региони *Којко од Габрово, Коле од Колешино, за Демир Хисар* е или поретко се авторски, дел од нив се битен елемент на јазичниот израз кај младите, додека одделни фраземи со текот на времето застаруваат и денес им се познати на повозрасните, односно на оние кои се родиле и дел од животот го поминале во поранешна Југославија: *Бечка школа (балкански смер), дама из Лондона/Париза, како од Бијафра е, должи како Грчка, мирна Босна/Бачка* и др.

ЛИТЕРАТУРА

- ВЕЛКОВСКА, С.: Онимиски фразеологизми во македонската фразеологија. In: *Предавања на XLIV летна школа на Меѓународниот семинар за македонски јазик литература и култура*. Скопје : Унивезитет „Св. Кирил и Методиј“, 2012 : 21 – 30.
- ВИДОЕСКИ, Б.: Основен систем и терминологија на словенската ономастика. Скопје: МАНУ, 1983.
- ГАРДИНЕР, А.: *Теория собственных имен*. Москва: Наука, 1954.
- ДИМИТРОВСКИ, Т. – ШИРИЛОВ, Т.: *Фразеолошки речник на македонскиот јазик, I – III*. Скопје: Огледало, 2003 – 2009.
- ИЛИЕВСКИ, П.: *Балканолошки лингвистички студии со посебен осврт кон историскиот развој на македонскиот јазик*. Скопје: МАНУ, 1988.
- МОКИЕНКО, В. М.: О собственном имени в составе фразеологии. In: *Перспективы развития славянской ономастики*. Москва: Наука, 1980: 57 – 67.
- МОКИЕНКО, В. М.: *Славянская фразеология*. Москва: Высшая школа, 1989.
- ОХШТАТ, Р. И.: Опыт сопоставительного анализа фразеологизмов с именем собственным (на материале английского и немецкого языков). In: *Вопросы ономастики*, 1971: 91.
- ОХШТАТ Р. И.: О собственном имени как слове, немаркированном на лексико-семантическом уровне языка. In: *Исследования по русскому и славянскому языкознанию*, Самарканд, 1973: 370 – 384.

-
- СУПЕРАНСКАЯ, А. В.: *Общая теория имени собственного*. Москва: Наука, 1973.
- MENAC-MIHALIĆ, M.: Hrvatski dijalektni frazemi s antroponimom kao sastavnicom.
In: *Folia Onomastica Croatica*, 12 – 13: 361 – 385.
- Słowiańska onomastyka: encyklopedia*. Ed. E. Rzetelskiej-Feleszko, A. Cieślukowej.
Warszawa, Kraków: Tow. Naukowe Warszawskie, 2002.

TOPONYMS IN MACEDONIAN PHRASEOLOGY

Phrasemes with proper names form a significant segment in the phraseology of any language. Phrases with an onomastic component are particularly interesting for research, primarily because of their individuality, which makes them unrepeatable and difficult to translate. This article discusses Macedonian phrasemes with toponyms. The toponyms used in phrasemes can be universal and used in many languages due to the same cultural and historical background. However, often these components are culturally specific because they can refer to a unique denotatum belonging to the national culture or can even be fictional.